

**VERHALEN OVER VERRE LANDEN
REIZEN OP PAPIER 1600-1800**

TEKST IN CONTEXT

Onder redactie van Frits van Oostrom en Hubert Slings

Redactie voor dit deel: Karel Bostoën

Verhalen over verre landen. Reizen op papier 1600-1800 is ontwikkeld met subsidie van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.

In werkgroepen aan de universiteiten van Amsterdam en Leiden discussieerden studenten Nederlands over selectie en bewerking van het materiaal. Voor hun hulp danken we verder Cees Bakker (West-Fries Museum, Hoorn) Wouter Brunner (Leiden), Paul Drozdok (Rotterdam), Maaïke Jacobs (Amsterdam), Cari Jansen (Perth, Australië), Wendy Morrow (National Library of Australia, Canberra), Frances Prentice (Australian National Maritime Museum, Sydney) en Hans Willink (Den Haag).

De reeks *Tekst in Context* is ontwikkeld voor het gebruik in de Tweede Fase. Met behulp van aanpassingen in de dosering en de docering is de reeks op tal van manieren inzetbaar: zowel voor HAVO 4/5 als voor VWO 4/5/6, zowel voor klassikale behandeling als voor zelfstudie, zowel voor integrale bestudering als voor gedeeltelijk gebruik, zowel voor kennismaking als voor toetsing met behulp van vragen en opdrachten op verschillende niveaus (waarbij toegewerkt wordt naar de eindtermen zoals geformuleerd door de Vakontwikkelgroep Nederlands).

Verhalen over verre landen is het vijfde deel in de reeks *Tekst in Context*.
Eerder verschenen

1. *Karel en Elegast* (samenstelling: Hubert Slings)
2. *Jacob van Maerlant* (samenstelling: Ingrid Biesheuvel en Frits van Oostrom)
3. *Reinaert de vos* (samenstelling: Hubert Slings)
4. *Wilhelmus en de anderen* (samenstelling: Marijke Barend-van Haeften, Karel Bostoën, Lia van Gemert en Marijke Meijer Drees)
In voorbereiding: P.C. Hooft, *Warenar* (samenstelling: Lia van Gemert en Marijke Meijer Drees)

Verhalen over verre landen

TEKST IN CONTEXT 5

Reizen op papier 1600-1800

Samengesteld door Karel Bostoën, Marijke Barend-van Haeffen
en Mirjam Roos

Met medewerking van Marijke Meijer Drees
en Lia van Gemert

Amsterdam University Press

Lay-out: Adriaan de Jonge, Amsterdam
Omslagontwerp: Rik Cox, Den Haag
ISBN 90 5356 476 4
NUGI 952

© Amsterdam University Press,
Amsterdam, 2001

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912^j het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

Voor je begint ... 6

1 Verhalen over verre landen 9

Introductie 9

Tekst in context

Gerrit de Veer over de Samoëden 20

Aangevallen door ijsberen 23

Het einde van de beproevingen 25

2 De bloedstollende reis van Bontekoe 28

Introductie 28

Tekst in context

Sint-Marie en Madagascar 30

Brand in de brandewijn 31

Bluspogingen 33

Van kwaad tot erger 34

De fatale afloop 35

Vluchten voor de Sumatranen 39

Ontmoeting met Chinezen 41

Terugkeer 43

3 Slaaf in Noord-Afrika 44

Introductie 44

Tekst in context

De veiling 47

Honger en ontberingen 50

Een islamitische bruiloft 51

Een dochter geboren 54

De terugreis 58

4 Vrouwen op reis 61

Introductie 61

Tekst in context

Hitte en haaien 64

Vliegende en andere vissen 67

Het leven in Kaapstad 69

Kerkgang 72

Batavia 74

5 De belevenissen van El-ho op Zuidland 77

Introductie 77

Tekst in context

Alleen op de wereld 83

De bewoners van het Zuidland 88

De eerste aanval 89

Leven met de wilden 91

Terug in de beschaving 93

Voor wie meer wil weten 95

Vragen en opdrachten 96

Verantwoording 101

Begrippenlijst 103

Voor je begint ...

Reizen op papier 1600-1800

Dit boek gaat over reisavonturen die lang geleden zijn opgeschreven. Vanuit ons land werd er van oudsher veel gereisd. Al in de Middeleeuwen gingen men als pelgrim naar Rome, Santiago de Compostella in Noordwest-Spanje en naar Jeruzalem. Geleerden trokken naar kloosterbibliotheken en universiteiten overal in Europa. Erasmus reisde in de zestiende eeuw naar zijn uitgever in Venetië en Bazel. In de zeventiende eeuw trokken rijke jongelui ter afsluiting van hun studententijd door Europa, vooral door Frankrijk en Italië. Zo'n reis noemde men een **'Grand Tour'**. Toen ons land in de zeventiende eeuw overal ter wereld handelsposten vestigde, voeren ook militairen en

ambtenaren het zeegat uit.

Reizen was erg riskant. De overlevingskans was beperkt, want veel schepen leden schipbreuk, vergingen in stormen, vlogen in brand of werden gekaapt. Maar wie heelhuids terugkeerde, had veel te verhalen. Menig een dikte ook zijn belevenissen aan. De vaak spectaculaire avonturen interesseerden veel meer mensen dan alleen de eigen kring in dorp of stad. Gewiekste uitgever lieten de verhalen, dagboeken en scheepsjournalen drukken en zorgden voor een flinke verspreiding. Soms had een boek zo'n succes dat het in verschillende Europese talen werd vertaald.

De terugtocht van Nova Zembla in sloepen.

Taal en spelling

In dit boek staan vijf verhalen over verre tochten vanuit Nederland tussen ca. 1600 en ca. 1800. Deze teksten waren te lang om in hun geheel opgenomen te worden, daarom zijn er fragmenten uitgekozen. Waren deze in een herspelde en hertaalde versie weergegeven, zoals in andere delen van de reeks *Tekst in Context*, dan had dit zoveel ruimte geveerd dat het tekstaanbod minder gevarieerd was geweest. Daarom zijn hier alleen de **hertalingen** in modern Nederlands te vinden. Toch blijft de taal van destijds niet helemaal onzichtbaar. Om je enig idee te geven van de taal in de zeventiende en achttiende eeuw, hebben we in een paar kaders citaten in hun oorspronkelijke vorm opgenomen.

Opbouw van dit boek

Dit boek heeft vijf hoofdstukken, elk met een eigen thema.

Het eerste hoofdstuk (*Verhalen over verre landen*) vormt een inleiding op de andere vier. Het is de bedoeling dat het door iedereen bestudeerd wordt. In dit hoofdstuk wordt de aanleiding voor het reizen naar verre landen verduidelijkt in het licht van de politieke en economische situatie in ons land. Daarnaast krijg je informatie over de denkbeelden die men destijds had over andere samenlevingen. Verder leer je hier begrippen uit de literatuur kennen, die je nodig hebt voor de rest van het boek. De tekst die in dit hoofdstuk centraal staat, komt uit het journaal van Gerrit de Veer dat in 1598 gepubliceerd werd: hij had met Willem Barentsz geprobeerd langs de noordkant

van Rusland en Siberië een nieuwe scheepsroute naar China te vinden.

De hoofdstukken 2 tot en met 5 kunnen ieder op zichzelf verwerkt worden. Hoofdstuk 2 (*De bloedstollende reis van Bontekoe*) gaat over een spannend boek van een schipper, dat in 1646 werd uitgegeven. Het geeft een goede indruk van het angstige zee-mansleven en de soms vijandige confrontatie met andere volkeren. Hoofdstuk 3 (*Slaaf in Noord-Afrika*) bevat het verhaal over een slavenbestaan, geschreven door Cornelis Stout rond 1680 of later. Stout leefde met vrouw en kinderen als slaaf te Algiers in een islamitische omgeving totdat hij werd vrijgekocht en via Italië naar huis kon reizen. In hoofdstuk 4 (*Vrouwen op reis*) observeren de zussen Lammens in hun dagboek uit 1736 de gang van zaken aan boord van een Oost-Indiëvaarder en de samenleving in Kaapstad en Batavia. Hoofdstuk 5 (*De belevenissen van El-ho op Zuidland*) onderscheidt zich van de andere, omdat het niet over een waargebeurde, maar een verzonnen reis gaat, en wel naar het toentertijd nog grotendeels onbekende werelddeel Australië. Het is in feite een opwindend verhaal binnen een filosofisch getint boek, dat werd gepubliceerd in 1708. In dit verhaal weet een scheepsjongen te overleven aan de barre westkust van Australië. Hij wordt eerst opgenomen in een primitieve maatschappij en later in een hoge stedelijke beschaving. Uit El-ho's relaas leren we dat leven onder de 'wilden' heel aangename kanten heeft, maar dat het tevens levensgevaarlijk is. De primitieve samenleving is namelijk geen partij

voor het goed georganiseerde leger uit het buitenland en wordt uitgemoord.

De hoofdstukken zijn steeds op dezelfde wijze opgebouwd. Na de **introductie** op het thema komen in de paragraaf **Tekst in context** de tekstfragmenten aan de orde, steeds met toelichting. Belangrijke termen en begrippen zijn **vet** gedrukt. Via de **begrippenlijst** achter in het boek kun je achterhalen op welke pagina een begrip uitgelegd wordt.

Verwerking van de stof

Dit boek kan worden gebruikt bij de vakken Nederlands, Geschiedenis, Aardrijkskunde, Maatschappijleer en CKV. Het is daarom ook goed bruikbaar bij een profielwerkstuk. Achterin zijn vragen en opdrachten opgenomen, gerangschikt per hoofdstuk. Ze zijn bedoeld om verschillende vaardigheden te ontwikkelen. Een aantal vragen en opdrachten toetst of je de verhalen en de toelichtingen begrepen hebt, andere leren je relevante achtergrondinformatie te verzamelen en er commentaar op te leveren. Hierbij kunnen boeken uit de (school)bibliotheek en informatie van het internet gebruikt worden. Voor weer andere opdrachten

moet je de cultuur van toen met die van vandaag vergelijken of je juist inleven in de personages en situaties uit de zeventiende en achttiende eeuw.

Regelmatig wordt gevraagd om zelf creatief aan de slag te gaan en een verhaal te schrijven. Neem alle antwoorden op in je lees- of kunstdossier. Bij opdrachten die met een **G** aangeduid zijn, kun je in een groep samenwerken.

In **Voor wie meer wil weten** staan informatiebronnen genoemd die van pas kunnen komen bij het maken van een werkstuk over reizen door Nederlanders tussen 1600 en 1800.

1 Verhalen over verre landen

INTRODUCTIE

Verre reizen

Reizen doen we allemaal: naar school, naar ons werk, voor familiebezoek en voor vakantie. We trekken zelfs de hele wereld over. Er bestaat een ruim aanbod aan reisgidsen, kranten, tijdschriften en boeken met verhalen over tochten naar verre landen met andere samenlevingen. Andere media zoals radio en tv, en niet te vergeten het

internet, hebben eveneens van alles te bieden.

Ook vroeger was men vaak op stap. De reiziger onthield wat hij had beleefd en soms maakte hij een verslag, bijvoorbeeld een **scheepsjournaal**. Hij hield een **reisdagboek** bij of schreef brieven aan het thuisfront.

De kust van Nova Zembla.

Soorten reisteksten

Een **scheepsjournaal** of dagregister bevat aantekeningen van dag tot dag over windrichtingen en de positie van het schip. Het werd onderweg bijgehouden door de gezagvoerders van schepen, die zich tegenover de instantie die hen had uitgezonden, moesten verantwoorden. In een **reisdagboek** tekent men dagelijks zijn belevenissen op. Het is bestemd voor privé-gebruik. Hooguit familie en vrienden kunnen er naderhand kennis van nemen. Het verwijst vaak naar personen en zaken die slechts aan de schrijver en zijn eigen kring bekend zijn. Wanneer scheepsjournalen en **reisbeschrijvingen** gedrukt en uitgegeven worden, bevatten ze niet louter feiten. Wat niet spannend genoeg was, werd weggelaten en men dakte sommige avonturen aan. **Reisbeschrijvingen** werden achteraf geschreven. Ze ge-

